

Marjanucz László

HATÁRVÁLTOZÁS KÖVETKEZMÉNYEI CSANÁD ÉS TORONTÁL VÁRMEGYÉBEN (1918–1923)

The consequences of the border change in the county of Csanad and Torontal (1918–1923)

Dr. habil. Marjanucz László tanszékvezető egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet, Modernkori Magyar Történeti Tanszék, marjan@hist.u-szeged.hu

Az első világháborút lezáró béke, jelentős területi változást hozott a két megye számára. Előbb román és szerb megszállás következett, majd ennek szankcionálása Trianonban, ami maga után vonta az igazgatás rendjének megváltozását is. A területelszakítások miatt a csonkán maradt megyék egyesítésére (Csanád-Arad-Torontál) került sor. A közigazgatási renováció 1923-ban fejeződött be a régi szerkezeti forma (szolgabírószágok, jegyzőség, képviselő-testületek stb.) életre keltésével, s így helyreállt a szervezeti kontinuitás.

A trianoni határ a megosztott községek esetében nem jelentett végleges határt, mert domborzati, közlekedési és más körülmények miatt egyezményesen módosítani lehetett.

A területi elcsatolás fontos vagyongogi kérdéseket is fölvetett, mert a területet bekebelező románok egységes anyagi, kulturális és szellemi javak birtoklását szakították ketté. Az idegen eltulajdonítás okozta értékvesztést csak fokozta a megszállás és a kommün alatt keletkezett károk megtérítésének ügye. Utóbbi az új közigazgatás feltételeinek szempontjából bírt jelentőséggel.

A területi változás társadalmi következményei közül az optálás és a kettősbirtokosság okozta migráció emelhető ki. Az optálás a két megye lakosságának magas nemzetiségi arányából következett, míg a kettősbirtokosság a határszélen élő lakosság problémája volt, mert a határ elvágta őket a túloldalra került földbirtokától. A két dolog jogilag teljesen független egymástól, de a két ügy alanyai társadalmilag gyakran összekapcsolódtak.

Az átalakulás utolsó eleme a Határkijelölő Bizottság működése volt. Ennek központja Szeged lett. A város a trianoni diktátum értelmében köteles volt az antant munkáját segíteni, de a közvélemény azt „megsemmisítő kutatásnak” tekintette.

The peace treaty, that ended the First World War, brought about a great deal of territorial change for the two counties. Firstly, the Romanians and the Serbians had occupied them then this move was sanctioned in Trianon and after that a change in the order of local governance

followed. Due to the territorial losses, the shrunken counties were merged together. (Csanad-Arad-Torontal). The renovation of public administration was finished in 1923 by resurrecting the old institutions (justice of the peace public servants, notaries, city councils etc..) and thus the organisational continuity was restored.

The new borders were defined in the Treaty of Trianon but in the case of the divided communities they were not meant to be final since due to geographical, transport related issues or any other circumstance they could have been modified.

They also raised important questions regarding the wealth law, since under the Romanian occupation tangible, intangible and cultural assets that once had belonged together were then pulled apart. The depreciation of the taken assets was accelerated by the case of reimbursing the damages caused by the occupation and the commune. The latter was important in terms of the conditions of the new public administration.

We can highlight migration as the main social consequence of the territorial changes which was mainly driven by „optalas” the option to choose between citizenship and by double-owning („kettos-birtokosság”) where landowners owned lands in separate countries. The case of optalas followed directly from the the high level of minority residence in the two counties and the double owning („kettos-birtokosság”) was the problem of the residents who lived along the borderland because the new borders separated the landowner from his land on the other side of the line. The two phenomena were not connected by law but their subjects were usually connected socially.

In the last phase of the transition they appointed the Boundary Commission. Its HQ was in Szeged. Under the terms of the Treaty of Trianon, Szeged was obliged to help the work of the Entente but in the eyes of the public it was „ a destructive quest”

1. A KÖZIGAZGATÁS TERÜLETI ÁTALAKULÁSA

Csanád megye számára az első világháború jelentős területi és ezzel összefüggésben igazgatási változást hozott. 1919. április végén Makó francia, a megye nagyobb része román, június közepétől az egész megye román katonai megszállás alá került. 1919. november 17-én Hervay István mint megbízott főispán és kormánybiztos átvette a hosszú ideig szünetelő főispáni hivatalt. A vármegye járásai közül akkor a mezőkovácsházi, a battonyai és a Nagylaki járás a Nagylakon tanyát vert román prefektus alá tartozott. Bár Makón is volt román katonai prefektúra, a központi járás és Makó város területén a főispán hatalma is érvényesült. 1920. március végén a románok kivonultak, augusztus 31-én Salacz Gyula volt aradi főszolgabírót nevezték ki főispánná. 1922. március 18-án Horthy sógora, Purgly Emil követte őt a törvényhatóság élén. Purglyt 1922 szeptemberében Csonka-Arad, 1923 decemberében Csonka-Torontál megye főispánjává is kinevezték. A felügyelete alá tartozó történelmi megye területét alaposan megcsonkították. Nagylak, Sajtény Tornya és Kisiratos községeket elcsatolták Magyarországtól. Az elszakítás változást eredményezett a járási beosztásban, Nagylak község Kendergyár része például magyar kézen maradt, így a Nagylaki járás továbbra is funkcionált, csak most már Csanádpalota székhellyel. Működéséhez kisebbre vették a központi (Makó) járás területét, hogy onnan községeket csatoljanak át a Nagylaki járáshoz.¹

1924-ben Csanád–Arad–Torontál vármegyék egyesítése új járási beosztást tett szükségessé. Ettől kezdve a megyének 6 járása volt: a központi (Makói), a Nagylaki, a Battonyai, a Torontáli, az Eleki és a Mezőkovácsházi. Hatáskörük mind a közigazgatás, mind a kihágási bíráskodás területén megmaradt.

Torontál vármegye közel 3 évig, 1918–1921 között volt szerb katonai megszállás alatt. A trianoni döntés következtében Torontál megye nagyobb része (20 község) a Szerb–Horvát–Szlovén államhoz, illetve Romániához került, kisebb része (8 község) a magyar államterület része maradt. 1921. augusztus 20-án hagyták el a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság csapatai a megszállt területet, másnap magyar csapatok vonultak a helyükre. A visszavételt kormánybiztos ellenőrizte, aki Torontált „Magyarországhoz visszacsatoltnak” jelentette ki. Ez gyakorlatilag a megmaradt „Csonka-Torontált” jelentette. Következő lépésként a kormánybiztos kinevezte a régi-új alispánt, aki helyreállította a szolgabíróságokat, és a közigazgatási renováció végén a képviselő-testületeket helyettesítő főszolgabíró kinevezte az elöljáróságot. A régi tisztikar mandátuma 1913 végén lejárt, ám az új törvény meghozataláig még hivatalban maradhatott. Csakhogy közben kitört a háború, és az alatta hozott törvények sorra hosszabbították meg a tisztviselő-választások felfüggesztésének hatályát. Ezt az állapotot prolongálta az 1923:II. tc. is egész az 1929-ben bevezetett reformig.

Vagyis a megszállás után a régi alispán a jogfolytonosságra hivatkozva törvényesen vette át a „fölszabadított területek” közigazgatását. A „renoválás” leglényegesebb tényezője ezért

¹ Szerk.: BLAZOVICH László: *Csanád megye levéltára 1710–1950*, Szeged, 1984, 72.

az az elv volt, miszerint a régi szervezeti forma életre keltésével, s többnyire a régi tisztviselők reaktiválásával szervezeti kontinuitás helyreállt. Az előjáróságok hivatalosan az 1918-ban megszakitott működést kezdték újra, vagyis a régi folytatásáról és nem új alapításáról volt szó.

A vármegye újjászervezése augusztus 22-én a tiszti értekezlettel vette kezdetét. Ezen a régi beosztás alapján két járásra osztották „Csonka-Torontál megyét”: a nagyszentmiklósi és a törökkanizsai. Előbbit a kijelölt székhelye után „kiszomborinak” is nevezték, ami egyben a vármegye központja is lett. Hozzá tartozott még Ferencszállás község. A Törökkanizsai járás új központja Szőreg lett. Idetartozott még Deszk, Klárafalva, Ószentiván, Újszentiván és Kübekháza.

Torontál megye egyes ügyeit az augusztusi szervezés során a szomszédos törvényhatóságok vállalták magukra. Így például a megye pénzügyeit a makói pénzügy-igazgatóság, illetve a szegedi adóhivatal látta el, a tanügyet pedig a Csanád megyei tanfelügyelőség.

Torontál megyében még 1921-ben megalakult a törvényhatósági bizottság, annak központi választmánya és a közigazgatási bizottság.²

Az 1923:XXXI. tc. Csanád megyéből, valamint az 1921–1923 között önálló törvényhatóságnak minősített Csonka-Arad és Csonka-Torontál vármegyéből létrehozta Csanád-Arad-Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyét. Az egyesített vármegye hivatalosan 1924. január 14-én alakult meg a törvényhatóság közgyűlésén.

A törvényhatósági bizottság közgyűlése az 1920 előtti Arad vármegyéből megmaradt és átcsatolt járás nevéül és székhelyéül meghagyta a régi elnevezést: Eleki járás, Elek székhellyel. Az 1920 előtti Torontál vármegyéből átcsatolt nagyszentmiklósi és Törökkanizsai járás töredékeit egy járásba egyesítette, amelynek a Torontáli járás elnevezést adta. A járási székhely pedig Kiszombor lett.³

A közigazgatást átszervezték, az alispán hatásköre az újonnan létrehozott két járásra is kiterjedt. A törvényhatósági bizottság 1922. június 12-én tartott közgyűlésén a nyugdíjba vonuló Hervay István alispán helyére Tarnay Ivor vármegyei főjegyzőt választották meg, aki 1937-ig töltötte be ezt a tisztséget. Az egyesített vármegyék a közigazgatás szervei szempontjából egy vármegyének számítottak. A közös székhelyen, Makón közös bizottságaik és tisztségviselőik voltak.

A területi változások a közigazgatási következmények mellett konkrét helyi módosításokhoz is vezettek, mint amilyen a trianoni határ által megosztott községek ügye volt. Hogy pontosan hol fog húzódní a határ, az a határkijelölő bizottságok munkájától függött. Ugyanis a trianoni határ több helyen jogilag nem jelentett végleges határt. Adódhattak domborzati, közlekedési, gazdálkodási vagy egyéb körülmények, amelyek kölcsönös mérlegelés után, és az azt követő egyezség alapján kismértékben módosíthatták a határt. Csanád megyében erre néhány település estében került sor, amikor is a javukra történt apróbb módosulás. Romániától visszacsatoltak részeket a magyar-román határkijelölési

² BLAZOVICH: *i. m.*, 223.

³ Magyar Nemzeti Levéltár – Csongrád Megyei Fiókleveletára Csanád-Arad-Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye Közgyűlési jegyzőkönyve (MNL-CSML CSAT kgy. 10/1924).

egyezmény alapján, de azokat más helyen kellett hasonló módon kompenzálni. Alábbi táblázatunk az egyesített vármegye községeinek a határmódosítás során bekövetkezett területi változásait mutatja.

A magyar–román egyezményt 1924. április 16-án írták alá Bukarestben, amelyben pontos adatokkal jellemzik a magyar–román végleges határ megvonása által visszacsatolt területeket.

1. táblázat • Magyarországi községek javára módosult végleges területváltozások

Fekvése	Terület nagysága (kh)	Mely jelenleg román község határához tartozik	Mely véglegesen magyar községgel lesz határos
Porgány (volt Nákó-féle birtok)	2107	Porgány	Kiszombor
Nagylak vasúti pályaudvartól délre	68	Nagylak	Magyarcsanád
Nagylaki Kendergyártól keletre	99	Nagylak	Kövegy
Kevermestől délkeletre Dombegyháza–Vizespuszta	488	Kürtös	Kevermes
Kevermestől keletre Szent Márton szőlő	19	Mácsa	Lőkösháza
Jánosháza Puszta	1712	Ottlaka	Elek
Elektől északkeletre Bibuska és Kretzu tanya	442	Nagypál	Elek és Gyula
Gyulától délre Mészáros tanya	92	Gyulavarsánd	Gyula és Gyulavári
Gyulaváritól délkeletre Almássy uradalom	280	Gyulavarsánd	Gyulavári
Gyulaváritól Keletre Almássy uradalom*	1626	Gyulavarsánd	Gyulavári

* MNL-CSML IV.B. 455/206.d. CSAT Alispáni Hivatal 21919/929. A magyar–román egyezmény iratai.

Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár – Csongrád Megyei Fióklevéltára Csanád–Arad–Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye Közgyűlési jegyzőkönyve (MNL-CSML CSAT kgy. 10/1924)

Az irat eredeti szövegében található időhatározók („mely jelenleg”, illetve „mely véglegesen”) utalnak arra, hogy a Trianonban Romániához csatolt falvak külsőségeiből a Magyarországon maradt falvak területéhez átcsatolt részek rögzítésével húzták meg a végleges határokat.

Apró kiigazításokról volt szó, amelynek okairól nem tájékoztat az irat. A visszacsatolt területek közös nevezője, hogy nem lakott település vagy csak szórványtelep. A Romániához került Nagylak külterületi határrésze, a Kendergyárat az áztatóval és a kenderfölddel román szempontból előnytelen földrajzi elhelyezkedése miatt csatolták vissza Magyarországhoz, és ez a Magyarcsanáddal határos üzemföld lett a későbbi faluképződés alapja.

A tanyai szórványok visszacsatolása is a bel- és külterületi viszonyokkal függött össze: földrajzi, illetve gazdálkodási szempontból a visszacsatolás látszott kölcsönösen elfogadhatónak.

Az Almássy-uradalom már csak méreteinél fogva is (közel 2000 hold) a legjelentősebb visszakerült rész, amelynek oka feltehetőleg szintén a helyrajzi viszonyok sajátosságában keresendő. Nem tudni azonban, hogy az uradalom hányadáról volt szó, vagy hogy az egyáltalán egy tagban feküdt-e, s így azt sem, hogy mekkora terület maradt a románok kezén.

2. FÜGGŐ VAGYONJOGI KÉRDÉSEK

A területi elcsatolás fontos vagyoni jogi kérdéseket vetett föl, hisz a déli országrészt előbb megszálló, majd a nekik ítélt területet bekebelező románok egységes anyagi, kulturális és szellemi javak birtokát szakították ketté.

Esetünkben a megyei célokot szolgáló középületek és alapok értékéből való területarányos részesedés kérdése merült föl az új határvonal következményeként. Az ügyet legfelsőbb szinten a vagyoni jogi követelések ügyében kiadott rendelettel kezelték.

A békeszerződésből kifolyólag Csanád megye követelést támaszthatott Románia ellen, a hazai nomenklatúra szóhasználata szerinti „megszállott területeken” maradt ingatlanok és értékek ellenértékének részbeni megtérítése végett. Ugyanilyen követelést emelhetett Románia Csanád vármegyével szemben a törvényhatóságokhoz tartozó ingatlanok és egyéb értékek (alapok) iránt annak mértékéig, amely a Románia által megszállt terület arányában ezen értékekből őt megilletheti. Vagyis a korábban egységes közigazgatási terület valamely Csanád megyében maradt központi jószágának értékéből az elcsatolt terület arányában kaphatott térítést az elbirtokló állam. A kölcsönös követelések elbírálására és a fölöttük való egyezkedésre a Magyar Állam bizottsággal készült magát képviseltetni. Tisztában voltak vele, hogy a sikeres munkavégzéshez biztos adatokra lesz szükség, amelyek a vármegye 1918. évi vagyoni állapotára vonatkoznak. Ezen adatok szolgáltatása a számvevőség feladatahoz tartozott. Neki kellett összeállítani a vármegye vagyommérlegét az 1918. október 31-i állapotoknak megfelelően. A vagyommérlegbe beveendő volt a vármegye ingatlanai, ide sorolva a vármegyei széképületet, a főszolgabírói hivatalokat (a nagylakit is). Idetartozott a vármegyei kórház, a hidak, az útkaparóházak, a törvényhatósági utak.

Megosztható alapokon a háztartási, a hadijótékonyági, a közművelődési, a munkássegély, a vármegyei nyugdíj- és a községjegyzői nyugdíjalapot értették, azokat a kollektív pénzforrásokat, amelyek a vármegye egész egyetemét érdekelték. Nem tartoztak tehát ezek közé azok az alapok és alapítványok, amelyeket magánosok tettek konkrét célokra.

Adókimutatást kellett készíteni a vármegye által kivetett pótagadokról, az útagó nagyságáról, s a vármegye állami egyenes adóalapjának mértékéről.

Gondot jelentett viszont az, hogy a községek határához a trianoni határ folytán visszacsatolt, illetve a román megszállás alatt álló községek közigazgatási határához tartozott földterületnek a pótagó kivetésénél figyelembe vett állami egyenes adója különbözött.⁴

A Magyar Államot képviselő bizottságba a Csanád megyei alispán dr. Bánffy Józsefet, vármegyei tiszti főügyészt javasolta, jelezve, hogy a vármegye részéről ugyanezen bizottságba Nagy Gyula főszolgabíróat fogja delegálni.

A Nagylak községet érintő ügyekben Vintze Sándor főszolgabíróat és Benedikt Jenő nagylaki községi bírót szándékozik delegálni.

Arad vármegyét illetően a Magyar Államot képviselő bizottság részére javaslatba hozza Antalffy Lajos vármegyei II. főjegyzőt, aki az utóbbi években Arad vármegye helyettes alispánja volt, míg a vármegye képviselőjében Hajdú József főszolgabíróat tervezte kiküldeni. Hogy végül kik képviselték ténylegesen a feleket, nem tudjuk, mert erre vonatkozó iratot nem találtunk. Egy konkrét esetet tartalmazó forrás, a Sikló-Nagykamarás között fölosztandó anyagi javakról folyó tárgyalás iratanyaga akadt a kezünkbe. Az erről szóló jegyzőkönyv „felvétellett Nagykamarás községben 1925. június 16-án a trianoni határok által területükben megosztott vármegyék városok és községek vagyonának felosztása tárgyában Magyarország és Románia között kötött egyezmény végrehajtásáról”. A dokumentum utal az egy hónappal korábban Siklón tartott hasonló értekezletre, ugyanis ott adták elő az értékelési adatokat. Igazán vitás pont a siklói állami iskola (beltelek és melléképületek), továbbá az Elek járási menház értékére nézve keletkezett, mert erre vonatkozóan a román fél nem akart nyilatkozatot tenni. Tehát ki akarta vonni az értékadat-szolgáltatás hatálya alól. Indoka: a trianoni szerződés 191. §-a szellemében az iskolák, kórházak, valamint általában a jótékony célú intézetek és intézmények nem képezik a felosztás tárgyát, így nem is tárgyalandók. Ezen intézmények ugyanis saját jövedelmeikből nem képesek magukat ellátni, ezért ezek eltartása a községi büdzsét terheli. Fenntartásukat ellenben magasabb emberi szempontok diktálják.

A magyar küldöttség ezzel szemben a trianoni szerződés 191. szakaszának fentiek szerinti értelmezését nem fogadta el, mert a szerződés ezen cikkelyének 2. pontja félre nem érthetőleg fejezi ki, hogy csak a volt Osztrák–Magyar Monarchia tulajdonában álló iskolák és kórházak szállnak át kivételképpen fizetés nélkül a különféle államok részére. A 191. cikkely tehát kizárólag az Osztrák–Magyar Monarchiának mint államnak a tulajdonát képező iskolákra és kórházakra vonatkozik, és sehol nem tesz említést fizetés nélkül átszálló községi, vármegyei vagy más egyéb önkormányzati tulajdont képező hasonló épületekről. Míg a román fél a 191. cikk „szellemére”, a magyar fél annak jogi tényeire hivatkozott, és nem kétséges, hogy utóbbi állt a helyes jogértelmezés talaján. Vagyis a szabály szövegével bizonyította, hogy a 191. cikk nem vonatkozik a községek és vármegyék anyagi és kulturális

⁴ MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal ir. 19432/1924. Rendelet a vagyoni jogi követelések tárgyában. Makó, 1924. szeptember 29.

javaira, még kevésbé a jótékonyági intézetekre, mert hogy ilyesmiről egy szó nem hangzik el a rendeletben.⁵

3. OPTÁLÁS MINT A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS EGYIK „TERMÉKE”

A területváltozás közigazgatási hatásai mellett lényegesek voltak társadalmi következményei is, amelyek részben a trianoni Csanád és Torontál megye nemzetiségi viszonyaival függtek össze. A két csonka megye községeiben jelentős számú szerb és román népesség élt. Szerbek laktak nagy számban a Csanád megyei Battonyán és Magyarcsanádon, a Torontál megyei Deszken, Szőregen és Újszentivánon. Román népesség adta a lakosság többségét Magyarcsanádon, kisebbik részét Battonyán, és elenyésző hányadát Makón, illetve a torontáli Deszken. Battonyáról és Magyarcsanádról az elvándorlás már a román megszállás alatt megindult, főként helyi románok vették útjukat Románia felé, onnan meg magyarok özönlöttek a helyükre. A spontán elvándorlást a mindkét oldalon tapasztalható lazább határfelügyelet tette lehetővé.⁶

Az elvándorolni szándékozók életében új perspektíva lehetőségét villantotta föl az 1921. július 26-án életbe lépett trianoni szerződés. A 61. és 64. cikkely ugyanis lehetővé tette, hogy az életbelépésétől számított 6 hónapon belül Magyarországnak Trianonban megállapított területén illetőséggel bíró magyar állampolgárok „opciót” gyakorolhatnak az ország új határait körülvevő országok bármelyikébe. Ezt nevezi a szaknyelv „optálásnak”, azaz új állampolgárság megszerzésére irányuló jelentkezésnek. Lényege, hogy aki ezt kérvényezte, és az optálásra jogosító föltételek teljesítését bent (Belügyminisztérium) is, kint (az idegen állam megfelelő hatósága) is elismerték, a költözést jóváhagyták, annak egy éven belül át kellett költöznie az opciót fogadó országba.

Battonyáról 1923-ban költöztek ki családok, nevükből ítélve többnyire szerbek, de akadt közöttük román, sőt magyar nevű is. Bár egy főispáni irat fejlécén *A Battonyáról kivándorolt szerb optánsok névsora* cím szerepel, a főszolgabírói jelentés *A Szerbiába kivándoroltak kimutatását* készítette el.⁷

Eszerint 1923-ban 229 család (876 fő) költözött el Battonyáról Szerbiába. A puszták szám mögött azonban külön egyéni sorsok húzódtak, megannyi elképzelés a jobb jövőről, nagyobb birtokról, könnyebb megélhetésről. Mindezek az optálási szándék összetett indítékait és a segítségével megvalósítandó célokat tükrözik.

Az optálók kettős nyomás alatt jutottak elhatározásra: érzelmi megpróbáltatást jelentett a szülőföld, a rokonok, barátok elhagyásának gondolata, de súlyos realitásként nehezedett rájuk a ház és a föld gondja. Ugyanis azokat el kellett adni, hogy induló tőkéhez, megvásárolható eszközökhöz, igaerőhöz, vetőmagokhoz stb. jussanak, amit kiszállíthatott új

⁵ MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal ir. 1180/1925.

⁶ MNL-CSML Csanád megye főispánjának iratai 14b/1923 Közli OLTVAI Ferenc: *Csanád vármegyei szerb optánsok ügye (1922–1930)*, Szeged, 1990, Függelék, 139.

⁷ OLTVAI: *i. m.*, 177–179.

hazájába, vagy kint megvehetett. Mindez időbe került, gyakran a megszabott időn túli itt-tartózkodást, és azt már csak külön engedéllyel lehetett meghosszabbítani.

Nádaski Simon battonyai lakos, jugoszláv optáns például éppen a föntihez hasonló ügyekre hivatkozva kérte tartózkodási engedélyének meghosszabbítását. A folyamodványra született véghatározatban Csanád–Arad–Torontál megye főispánja helyt adott a kérelemnek, és Nádaski Simon kiköltöztetési határidejét 1932. december 31-ig meghosszabbította. Ugyanez ismétlődött Bakality Gáborné szőregi lakos tartózkodási engedélyének meghosszabbítása kapcsán is, hogy a kiköltözési időt meghosszabbította a főispán.

Gedos Péter és neje battonyai lakosok közösen optáltak Jugoszlávia javára, de nem tudtak kiköltözni a megadott határidőig ingatlaneladási próbálkozásaik sikertelensége miatt, így kérelmezték annak meghosszabbítását. Meg is kapták: 1931. április 1-ig. Valamennyien azzal a záradékkal kapták meg a hozzájárulást, hogyha a kijelölt határidőig nem hagyják el az országot, eltávolításuk érdekében intézkedni fog a főispán. A határidőig a Gedos-házaspár közül csak a férj hagyta el Magyarországot, mert utána a feleség kiköltözködési határidejét 1931. június 1. napjában állapította meg a főispán, miután helyt adott az újabb hosszabbítási kérelmének.⁸

A három szőregi lakos (Beleszlin Obrád, Vladiszavlyev Isván és Sztojkov Kuzma jugoszláv optánsok) 1931. január 20-án kérelmet adott be az alispánnak. Ebben írják: „legmélyebb alázattal szépen kérünk Méltóságodat kegyeskedjék mellékelt útlevelünket Méltóságod belátása szerint meg hosszabbítani, amíg a Belügyi, valamin a Népjóléti minisztériumban az itt tartózkodás iránti kérvényünk elintézését nem nyer.

Annakidején nagy uraktól félrevezetve optáltunk. E lépésünket nagyon megbántunk. Szőregen saját házuk, vagyonunk van, senkinek terhére nem leszünk. Mostani útlevelünk 1931. január 27-én jár le. Addig alázatos kérelmünk elintézését kérünk.”

A helyzet tehát az: ők hárman optáltak és kiköltöztek, de csalódtak és visszajöttek, immár jugoszláv útlevéllel, amelynek az érvényessége lejárt, és azt azért kellett meghosszabbítani, hogy az időközben tartózkodási engedélyre beadott kérelem belügyminiszteri elbírálási ideje alatt is legyen tartózkodási jogcímük.

Figyelemreméltó a Torontál járási főszolgabíró Kiszomboron 1931. január 21-én ez ügyben írt előterjesztése az alispánnak. Ebben a három jugoszláv optáns kérvényét terjesztette be az útlevelekkel együtt további elintézés végett. Jelenti, hogy az optánsok az országból 1930. december 1-jén véglegesen kiköltöztek, azonban 1931. január 14-én útlevéllel újból visszatértek, tehát 44 napig bírták. „Mint hogy nevezettek- szól a jelentés- így, az optánsok kiköltözködését elrendelő 1930-as BM rendeletet akarják kijátszani a tartózkodási engedély megtagadását javasolom.”

Az alispáni hivatal az ügyet a külföldi állampolgárok külföldi hatóságok által kiállított útlevél ügyével azonosította, amelynek meghosszabbítását az illetékes külképviseleti hatóságnál kérvényezheti. Míg a folyamodók beadványában csak útlevél-meghosszabbítási kérelem volt előterjesztve, a főszolgabírói jelentésben már tartózkodási engedélyre

⁸ MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal. ir. 30598/1930.

vonatkozó kérelem szerepel. Utóbbi valóban belügyi kérdés, de erről több fölvilágosítás kellett volna.

A belügyminiszter álláspontja általánosságban az volt, hogy a Magyarországról kiköltözött jugoszláv optánsoknak kivételesen a vagyoni és egyéb ügyek rendezése céljából a belgrádi magyar királyi követség egyszeri utazásra és rövidebb (határozott) idejű tartózkodásra szóló vízumot állít ki. De az alispánok figyeljenek oda, hogy az így visszatérő jugoszláv optánsok láttamozási időn túli tartózkodását ne engedélyezze.

A fönti 3 optáns ügyét megértően kezelték 1931. december 1-ig engedélyezték magyarországi tartózkodásukat, vagyis közel egy évet kaptak.

Voltak elutasított esetek is, mint a szőregi Nedelykov Bogolyub, akinek 8 napon belül kellett Magyarországot elhagyni.⁹

Ritka esetet említ Vitéz Purgly Emil főispán Makó járási főszolgabírónak küldött levele özv. Bogyirka Istvánné (sz. Rácz Ilona) magyarcsanádi lakos optálási ügyében. Ebben hivatkozik a főszolgabíró jelentésének azon megállapítására, hogy nevezett Jugoszlávia javára nem optált – és miután román anyanyelvű, Jugoszlávia javára nem is optálhatott, így a korábbi (1930) főispáni rendeletet hatályon kívül helyezi azzal, hogy a nevezettre nézve az optálással kapcsolatos szabályok nem vonatkoznak.

Miután Bogyirka Istvánné magyar állampolgársága kétségtelenül megállt, mindazon intézkedések, amelyek az ország általa való elhagyására vonatkoztak, tárgytalanná váltak. A főispán erről azért értesíti a főszolgabírót, hogy azt hozza Magyarcsanád község előjáróságának és az érdekelt ügyvédjének (Rátz Oszkár, Szeged, Lechner tér 2.) tudomására.¹⁰

A visszatérési kísérletek okai és kezelésnek módja általános trendet tükröznek. A hazatérni kívánó optáltak mindannyian a csalódásukra hivatkoztak, hogy tudniillik az őket „csábítgató” állam mindent ígért, de semmit vagy nagyon keveset adott, azaz becsapták őket. Mivel a visszaköltözők sokszor saját házukba húzódtak, néhánynak megmaradt a saját földje is, így megélhetésük, lakhatásuk biztosított volt. Nem terhelték az államot anyagilag, stabil egzisztenciális hátterük pedig csökkentette a személyük kapcsán fölvethető közbiztonsági kockázatot. Első lépésként a belügyminisztertől tartózkodási, munkavállalási engedélyt és a végén lakhatási bizonylat kiadását kérték. A belügyminiszter egyes különös méltánylást érdemlő esetben nem is zárkózott volna el annak megadásától, ha a főispán helyi környezettanulmányokból összeálló véleménye eloszlatja az állambiztonsági és szociálpolitikai aggályokat. A főispán viszont a főszolgabíró véleményére támaszkodott, aki pedig falusi előjáróságtól kérte be az információkat. Utóbbi aztán általában a kérelmező megbánását és tapasztalt lojalitását hangsúlyozta. Vagyis azt, hogy az illető társadalmi, állami, nemzetiségi szempontból „kifogás alá nem esik”. Ennek ellenére a főszolgabíró az esetek többségében a kétoldalú szerződésekre, a megtörtént állampolgárság-cserére hivatkozva az engedély kiadását nem javasolta, a kérelmező személy visszatérését nemkívánatosnak vélelmezte.¹¹

⁹ MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal ir. 3409/1931, Makó, 1931. június 15.

¹⁰ Uo.

¹¹ OLTVAI: *i. m.*, 148.; Csvm Alisp. hiv. 11 016/1926.

4. KETTŐSBIRTOKOSSÁG MINT A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS MÁSIK „TERMÉKE”

Az optáns ügy ott kapcsolódott a kettősbirtokossághoz, hogy az optáltak folytonos jövésmenése kényelmetlen volt az érintett kormányoknak, mivel a határszélen mindhárom részről (Magyarország, Románia, Jugoszlávia) éltek kettősbirtokosok. A két dolog jogilag teljesen független volt egymástól, de a dolgok társadalmi alanyai összeértek.

A magyar országgyűlés 1920. november 15-én iktatta törvénybe a trianoni békeszerződést, és rá néhány napra Csanád vármegyében már szabályozták a határmenti forgalmat.

A „M. kir. csanádvármegyei katonai parancsnokság” parancsnoka átíratot intézett Csanád vármegye alispánjának 1920. november 20-án a *Határszéli úti-igazolványok rendszeresítése Csanád vármegyében* c. tárgyban. Eszerint „a m. kir. Honv. Min.” rendeletben engedélyezte a „Határszéli úti igazolványok” kiadását olyan személyek részére, akik a demarkációs vonaltól 40 km-en túlra nem távoznak. 5 napra állítják ki, és csak a román megszállt területre érvényesek.

Jól mutatja ez a megye sajátos átmeneti helyzetét: országgyűlési törvény már van, véglegesen meghúzott határ még nincs. Ezért a demarkációs vonal ideiglenes jellegét azzal érzékeltették, hogy az azon túli területet románok megszállta földnek tekintették, amelyen 40 km mélységig a magyar határszéli úti igazolványok (és nem útlevelek) érvényesek.

A lakóhelyet és birtokot az új határ elvágtá egymástól, a föld megműveléséhez, a termények elszállításához hatósági engedélyre volt szükség. Hivatalos tartózkodási engedély kellett a munkavégzés és ügyintézés megkívánta napokra. Az állandó átjárás és visszatérés hovatovább kezelhetetlenné vált az optálással kombinálva. A szerb és a magyar kormány például ezért döntött úgy, hogy az optáltakat a honi érdekeltségek fölszámolására bírják, az új élet megkezdéséhez szükséges javak vámmentes kivitelét biztosítva.¹²

Ezt példázza „a földművelésügyi miniszter” 1923. február 6-án írt levele Makóra, az alispánnak. Értesíti az alispánt, hogy a központi járás főszolgabírójának igazolása alapján engedélyt ad Popon Szvetozárnak és 6 társának arra, hogy a terményüket, összesen 100 kg búzát, 1050 kg árpát, 200 kg zabot, 200 kg rozst, 2500 kg tengerit, 2200 kg lisztet, 1200 kg korpát, 240 kg zsírt, 315 kg szalonnát, 300 kg füstölt húst, 95 kg babot, 102 kg hagymát, 2 kg törött paprikát, 110 kg sót, 30 kg savanyított káposztát, 57 kg szappant, 400 kg szénát, 191 üveg paradicsomot, 45 kg muharmagot, 25 kg kendermagot és 10 kg cirokmagot „Magyar-Csanád községből jelenleg jugoszlávok által elszakított területre a pénzügyminiszter hozzájárulásával kincstári kiviteli illeték mentesen” kiszállíthassa.¹³

Néhány optáló 1921-ben még úgy gondolkodott, hogy nem adják el sem a házat, sem a földet – ami egyébként is keservesen nehezen ment –, hanem csak átköltöznek a határ másik oldalára, ahonnan majd rendszeresen hazajárva, saját házukban meghúzódva gazdálkodnak. Abban reménykedtek, hogy itt is, ott is vagyonosodnak, hisz az új haza is házat,

¹² MNL-CSML Csanád vármegye főispánjának iratai IV.B. 451. 453/1930.

¹³ MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal ir. 256/1923.

földet ígért. Számításaikból annyi vált be, hogy a deszki, magyarcsanádi, szőregi szerbek jobbára a Bánság és Bácska szétszórt falvaiba települhettek be.¹⁴

Tervezték, hogy a vármegye területére szóló egyöntetű igazolványok kiállítása céljából a makói államrendőrség nyomtatványokat készít, amelyek érvénye a minisztériumi új nyomtatványok elkészültéig tart. Alispáni feladat volt a megye községeinél elrendelni, hogy az ilyen egyöntetű igazolványszükségletüket a makói államrendőrség kapitányánál sürgősen igényeljék. A dolog annyira sürgős volt, hogy az igazolványok a készítési árát sem tudták egyelőre. Az úti igazolványok kiadására az elsőfokú rendőrhatóságok, illetőleg a főszolgabírók voltak jogosultak, de csak akkor tekintették érvényesnek, ha az apátfalvai 36. számú „Utazás-ellenőrző állomás” vagy a battonyai hasonló hely körpecsétjével és az ott lévő tiszt aláírásával el van látva. Csanád megyéből Csanád megyébe történő átkeléshez e két településen működtek nagyobb forgalom lebonyolítására képes ellenőrzőhelyek.

Érdekes viszonyra vet fényt a makói rendőrtanácsos által 1921. január 12-én az államrendőrség makói kapitányának, illetve Mezőkovácsházi járási főszolgabírónak küldött levél. Ebben közli, hogy a kért 100 db határátlépési igazolványt csak akkor küldheti el, ha azok díját (1000/db) előre a hivatalnak beküldik, vagy utánvételi beszédését elismerik. Ugyanis azokat a rendőrtanácsos a saját pénzéből csináltatta, amelyre semmiféle fedezete nem volt, így „kénytelenedett” a hatóságok kötelezettségvállalását kérni. Felsőbb utasításra a „M. kir. állampénztár” battonyai fiókja végül is kifizetett „50 K” előleget.

Dombegyháza meg félreértette a rendeletet, mire a belügyminiszteri tanácsosa figyelmeztette a Csanád megyei alispánt 1921. decemberben kelt levelében, hogy a község jogszerűtlen eljárást követ. Ugyanis a falu előjárósága úgy gondolta, hogy az igazolványokat a község maga is kiállíthatja, holott ez az I. fokú rendőrhatóság hatáskörébe tartozott. Jóllehet a körülmények teremtette társadalmi igények gyors kielégítéséhez azonban a falu megoldása állt közelebb.¹⁵

Kettős birtokosok ugyanis szép számmal adódtak Csanádban és Torontálban. Ez azt jelentette, hogy határmenti lakosok tulajdonában lévő földje az új határ mögé került, elvágva ezzel a tulajdonost birtokától. A tanyavilágban olyan is előfordult, hogy egyes tanyák udvarát szelte ketté a határ. A békeketést követő években folytatott országközi tárgyalások vezettek el ahhoz, hogy a földtulajdonosok átjárhattak a határon földjük megművelése céljából, de csak a határtól számított 15 km-es sávban.

„M.kir. Földművelésügyi Miniszter Kőrrendelete” erről a lehetőségről tudósít:

„A határ által átszelt kettős birtok, valamint a határvonaltól 10, illetve 15 km-nél nem távolabb fekvő birtokosok mezőgazdasági terményforgalmát szabályozó rendelet értelmében az ilyen birtokokon termelt termények kivitelének megengedésére irányuló kérelmet nem az FM-nek, hanem a megjelölt vámhivataloknak, vámórségi alakulatoknak kell beadni.”¹⁶

A cirkulandum a szomszédból ide átjáró kettősbirtokosok árukivitelére vonatkozott.

¹⁴ MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal ir. Battonya járási főszolgabírórság jelentése 1341/1923.

¹⁵ MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal ir. 1360/1922.

¹⁶ MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal ir. 12 302/1923.

Ugyancsak a magyar területen folytatott kettősbirtokosi gazdálkodás kishatármenti jellegét bizonyítja a makói alispáni hivatal jelentése a Földművelődésügyi Minisztérium VII. főosztályának. Ez egy, a battonyai főszolgabíró által beterjesztett és a határszéli forgalomban kivitt mezőgazdasági terményekről összeállított kimutatást tartalmazott. A szakminisztérium így tájékozódott a terménykivitel volumenéről, szerkezetéről.¹⁷

A határmenti gazdálkodás folytatásához szükséges legfontosabb dokumentum a „kettős-birtokos-igazolvány” volt. Ilyennel rendelkeztek Battonya, Magyarcsanád, Deszk, Szőreg, Újszentiván kettősbirtokosai, akik szükség szerint jártak át Romániába, illetve Jugoszláviába a földjükre gazdálkodni. Újszentiván lakosai közül 15 fő, vegyesen magyarok és szerbek bírtak földdel Jugoszláviában. Ugyanakkor a Jugoszláviához csatolt Gyála szerb lakosai közül is 16 család rendelkezett a magyar kézen maradt Gyálaréten földbirtokkal. Szokásjogként érvényesült, hogy általában napkelte után és naplemente előtt lehetett a szomszédos országban tartózkodni. A termény hazaszállítását a szomszéd hatóságok csak akkor engedélyezték, ha az utána kivetett adót a gazdák befizették.¹⁸

Csak a kijelölt átkelőhelyeken léphették át a határt, ami általában fogatolt állatokkal történt. Három határátkelőt nyitottak meg a kettősbirtokosi forgalom számára: Magyarcsanád határában az úgynevezett „szekeres hidat” a Maros mentén, illetve Kübekházán és Ószentivánon.

5. NEMZETPOLITIKAI REAGÁLÁSOK AZ ÚJ HELYZETRE

A Trianon teremtette új helyzetnek voltak nemzetpolitikai hatásai is. Egyik szála a végleges határmegállapítás előtti képlékeny, bizonytalan helyzetre adott helyi reakciókhoz vezetett. A másik a nemzetiségekkel szembeni megváltozott viszony irányába mutatott.

A változások helyi lecsapódása spontán és szimbolikus magatartásformákat gerjesztett. Az új határ mentén fekvő falvak sajátos módon adtak kifejezést a nemzet állami jellegű életjelenségeinek. Ilyen volt „A M kir. katonai körletparancsnokság” Csanád vármegye alispánjának 1921. május 6-án Szegedről küldött felhívása.

Eszerint a megszállt területről érkező „utasokra és hazatérő hadifoglyokra” nem tesz jó benyomást, hogy a demarkációs vonalakon levő határállomások középületein nincsenek magyar lobogók, és így nem jut kellően kifejezésre, hogy immár magyar földre érkeztek. Kéri az alispánt, hogy a Szegedi Parancsnokság által már ez irányban utasított katonai hatóságokkal egyeztetve a közlekedési vonatok mentén fekvő határállomásokon, ne csak a pályaudvarra, vám- és laktanyaépületekre, hanem lehetőleg az őrhelyekre is tűzzék ki a magyar zászlót.

¹⁷ MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal 14 720/1923.

¹⁸ VECSERNYÉS János: *Újszentiván története*, Újszentiván, 2006, 363.

Hovatartozást és működőképességet kifejező jelek elhelyezéséről volt szó, különösen képpen a határvonal őrizetét ellátó körletekre nézve. A túloldalról érkező személyek „utasokként” való azonosítása talányos, hisz civil csoportjait lényegében a menekülő magyarok tették ki.

A „M. kir. Csanád vármegyei csendőrparancsnokság” értesítése a „tekintetes alispáni hivatalnak” 1921. június 16-i dátummal a főnti ügy folytatásának dokumentuma.

Idézi a honvédelmi miniszter rendeletét, amelyben elrendelte a határmenti őrségek őrszobái és a határmenti csendőrlaktanyák „magyar zászlóval való ellátását”. Mivel e zászlók beszerzésére költséget nem irányoztak elő, a rendelet akként intézkedett, hogy a törvényhatóság első tisztviselője „kéressék fel e zászlóknak magánosoktól leendő beszerzésére”. A csendőrparancsnokság helyettes parancsnoka annak idején szóbeli tárgyalást folytatott a törvényhatóság képviselőjével, akitől azt az ígéretet nyerte, hogy a zászlókat beszerzik, ha az alispáni hivattal közlik: hány zászló kell és mely őrsök és őrségek részére. E megbeszélés alapján közölte a csendőrparancsnok a pontos adatokat, összesen 18 db zászlóra volt szükség, az alábbi helyekre: makói, apátfalvai, magyarcsanádi, nagylak-kendergyári, csanádpalotai, pitvarosi, battonyai, mezőhegyesi, dombegyházai és a kevermesi csendőrlaktanyára, valamint a makói hidőrség, az asztalos tanyai őrség, a Steiner majori őrség, a tornyai iskolai őrség és a vizes csárdai őrség őrházainak fellobogozására.

A „Nemzeti zászlóknak a határőrségeken való kitűzése” akció célját a „M kir. Csanád vármegyei csendőrparancsnokság” foglalta össze az alispáni hivatalnak küldött átiratában (1921. augusztus 11.). Eszerint a Makói járásban a makói őrs laktanyaépületére, a kiszombori hidőrség, az apátfalvai őrs, az apátfalvai közúti hidőrség, a magyarcsanádi őrs, nagylaki vasútállomás épülete, a csanádpalotai őrs, az Asztalos – tanyai őrség és a pitvarosi őrs részére összesen 9 db zászlóra volna szükség. Makó járás érintett településeinek lakosságában így akarták a nemzeti-hazafias érzelmet erősíteni.

A Battonyai járás zászlószükséglete az alábbiak szerint alakult: battonyai őrs, mezőhegyesi őrs, a Steiner major, a mezőhegyesi major különítmény részére, a vizesi csárda és a tornyai úton levő iskola épületére 8 db zászlót igényeltek.

A magyar zászlók nagysága teljesen közömbös körülmény volt. Az alispán megígérte a vármegyei csendőrparancsnokságnak, hogy „e tárgyú megkeresését föltétlen teljesíteni fogja”. Még pedig oly módon, hogy magánosoktól szerez be zászlókat, s amennyiben ez nem fedezné a szükségletet a megye kultúralapjából fogja a még hiányzókat „előállíttatni”.

Főntiek hatására 1921-ben Csanád vármegye alispánja elrendelte „a határállomásokon levő pályaudvaroknál és laktanyákon a magyar zászlók kitűzését”. A Mezőkovácsházi járás főszolgabírájától a „Nemzeti színű zászlók gyűjtése” tárgyban ékezett válasza leírja, hogy csak „2 db nemzetiszínű zászlót terjeszt be”, és azért ilyen későn, mert csak hosszas utánjárással tudott zászlókat beszerezni. Hasonló eredményről számolt be a Battonyai járási főszolgabíró is. Igaz, nekik azért nem sikerült zászlókat gyűjteni, mert a román megszállás alatt a román csendőrség a zászlókat elkobozta.

Makó város polgármestere meg egyenesen azt írta 1921. november 18-án, hogy „a nemzeti színű zászlók gyűjtése, illetve adományozására kiadott hirdetemény nemleges eredménnyel járt, amennyiben Makó városának senki egy darab zászlót nem adományozott”.

A megyéből kapott visszajelzések tehát azt mutatják, az alispán hiába rendelte el a határ-állomások és a laktanyák földíszítését, neki ehhez nem volt zászlaja. Az azok begyűjtetésére vagy adományoztatására irányuló szándék pedig nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A főszolgabírói jelentések arra utalnak, hogy a lakosságnál is alig volt ilyen, vagy nem akart megválni tőle, mert nem akarta a hatóságoknak adományozni. Ezt támasztják alá a központi járás főszolgabírájának 1921. november 3-án kelt jelentésébe foglaltak. Azt írja ugyanis, hogy a községektől beérkezett 8 db zászlót beküldi azzal, hogy Apátfalva, Királyhegyes, Földeák és Püspöktele községek többszöri sürgetés dacára a felhívásnak nem feleltek meg, és a „rájuk kivetett zászlókat még nem szállították be hivatalomhoz”. Ezt akár egy általánosabb közöny bizonyítékaként is fölfoghatjuk. Itt már rendeletileg előírt kötelező darabszámot említ a járás első embere, amelyet a falvak nem tudtak, vagy nem akartak teljesíteni.¹⁹

Mindenesetre különös tanulsága van e hatósági erőlködésnek. Ebből ugyanis közvetve arra lehet következtetni, hogy Csanád megye települései 1918 előtt nem voltak elárasztva nemzeti szimbólumokkal, mert azok tömeges és állandó használata nem volt gyakorlat. Az időtlennek látszó helyzet fölöslegessé tette a nemzeti meggyőződés e látható bizonyítékainak beszerzését és szélesebb társadalmi alkalmazását. Az 1921-es akció felemás sikere, és a társadalom hezitáló hozzáállása tanúsítja hogy 1918 előtt sem a helyzet, sem a közszellem nem élt a nemzetiségekkel való együttélést zavaró nemzeti kizárólagosság búvkörében, a harsány nemzeti hivatkozás légkörében.

Amikor élesre fordult a helyzet, akkor viszont már más eszközökkel is igyekeztek a hatóságok és a társadalom a magyar területek elszakítása ellen tiltakozni. Szeged szabad királyi város törvényhatósági bizottsága 1922. november 21-én felhívást intézett valamennyi városi és megyei törvényhatósághoz „az ellenséges hatalmak által kiküldött kutató bizottságokkal szemben követendő eljárás tárgyában”. Ebben kéri, a véghatározatban foglaltak szerint foglaljanak ők is állást, illetve eszerint járjanak el velük szemben. Jóllehet a békeszerződés előírja, hogy Magyarország köteles segíteni az antant munkáját.

Az indítványozó dr. Tóth Imre Szeged törvényhatósági bizottsági tagja volt. A közgyűlés az indítványt, sürgősként tárgyalta, és kimondta az alábbiakat. Hírlapokból szerzett értesülés szerint az „antantkutató” (határmegállapító – M. L.) bizottsága munkájának továbbfolytatása céljából Szegedre teszi át székhelyét. „Nem, mint jóbarát tartózkodik az agyongyötört országban, nem mint irántunk szájalmat érző s talpra állásunkhoz segítséget nyújtani kívánó jár városról-városra – szól a felhívás – hanem, hogy elvegye, megsemmisítse azon csekély értéket is, a mit a megpróbáltatások nehéz napjaiban sikerült a hazafias érzésnek megmenteni.”

Ilyen munkát óhajtott az antant Szegeden is végezni, és az ehhez való viszonyulás módját a következőképp javasolta a fölhívás: „Nem volnánk magyarok, igaz hazafiak, ha nem fogadnánk a kutató bizottságot méltóan munkájához.” Szállást köteles a város neki adni, de nincs oly tételes és nemzetközi törvény, amely a várost arra kötelezné, hogy étellel, itallal

¹⁹ MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal ir. 1589/1922.

lássák el őket. Erre tekintettel mondja ki a törvényhatóság – javasolja Tóth Imre –, hogy elvárja a város hatóságától: zárkózzon el az antant bizottsággal való együttműködéstől, és erre figyelmeztesse Szeged közönségét is. A bizottság élelemmel ellátása, vagy működésének bármilyen módon való elősegítése „hazafiatlan cselekedet, amely méltán hívná ki a társadalom megtorló föllépését”.²⁰

Szeged törvényhatósága tehát a szerződéses kötelezettség minimális teljesítését elfogadja, de az azon túlmenő „vendéglátástól” óva inti a városi tanácsot és a társadalmat. Nem írható elő, és ezért nem szerződéses kötelezettség, hogy örüljünk a határmegállapításnak, és hogy ajnározzuk annak „kutatóit”, kivitelezőit.

6. MAGYAROK ÉS NEMZETISÉGEK EGYÜTTÉLÉSE

A határváltozások következménnyel jártak a magyar – nem magyar lakosság viszonyára nézve is. Csanád és Torontál falvaiból szerb illetve román kivándorlás indult meg, amely megváltoztatta a térség lakosságának nemzetiségi összetételét a magyarság javára. Előbb a visszavonuló csapatokhoz csatlakozott Battonya és Magyarcsanád román lakóinak egy része. 1922-től az optálás tekinthető a nemzetiségi társadalom számát leginkább apasztó oknak. Újszentivánról például azért optáltak sokan, mert a budapesti szerb követség ingyen földet és házat ígért a kitelepülőknek. Ilyen ígérek hatására vándorolt el a szerb népesség nagy része Battonyáról, Magyarcsanádról és a torontáli falvakból. Jött azonban a csalódás, és utána a megfontoltság: többen azt a megoldást választották, hogy a megszállás alatt élő bánáti és bácskai, Magyarországra optált magyarokkal birtokot cseréltek, és így vándoroltak ki a határ szomszéd oldalára.²¹

Ez nem kettősbirtokosság, hanem az érintett lakosok (magyarok, románok, szerbek) közös érdeken alapuló társadalmi akciója a határváltozások hozta kényszerhelyzet kölcsönösen előnyös megoldására. A lényeg, hogy senki ne kerüljön messze szülőföldjéről, az új állampolgárság előnyeit, amennyire lehetséges kihasználni az új helyen, vagy legalábbis élni vele, és közben az ősök, rokonok, barátok és saját szülőföldjének közelében maradni.

Általában a vagyonosabbak maradtak otthon, és a szegényebb népelem váltott. Az itthon maradt nemzetiségekkel viszonylag problémamentesen alakult az együttlét. Az egyesített megyében élő román–szerb–magyar–német lakosok között nem voltak nagyobb súrlódások, ebből a szempontból a közigazgatásra nem hárult sok teendő. Inkább a lakosság zaklatása az utódállamok részéről volt a gond, amire figyelni kellett. A Magyarországon élő nemzetiségi polgárokról szólva írja a belügyminiszter egyik 1923-i körrendeletében, tudomására jutott, hogy a szomszédos államok képviseleti hatóságaik útján sorozásra, katonai szolgálatra szóló tudakozódási íveket küldenek ki az ország határain belül tartózkodó

²⁰ MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal 618/1923.

²¹ MNL-CSML CSAT Közigazgatási Bizottság jelentése az 1927. évről. Makó, 1928, 149.

személyeknek, rákérdezve politikai felfogására, községi illetőségére, állampolgárságára és az esetlegesen gyakorolt optálási jogára.²²

A bizalmas rendeletről arra lehet következtetni, hogy az információt gyűjtő aknamunka nem feltétlenül csak nemzetiségi állampolgárokat vont a célzottak körébe, hanem adott esetben e körön kívül eső személyeket is, akik valamilyen szempontból megszólítandók voltak.

A magyarcsanádi lakosok Csanád megye alispánjához 1923. februárban beadott kérelme már a megbomlott bizalmat tükrözi. Lejárt ugyanis a falu bírójának a mandátuma, és 1923. februárban esedékes volt a bíróválasztás megtartása. Régi jog szerint 3 évig magyar, 3 évig román és 3 évig szerb lakos volt a község bírója. Mivel a tisztújítás hagyománya szokásjogon alapult, és a lakosságon belül a nemzetiségek még többségben voltak a magyarokkal szemben, „kampányolni” kellett a magyar lakosság érdekeinek megóvásáért. A kérvény megfogalmazása ezt fejezi ki: „1923-ban magyar bíró következne, s mi magyar lakosok kérjük, hogy régi jogaink nekünk következő gyakorlásában álljon élünkre, s a községünk élére magyar bíró megválasztásához bennünket és jelöltünket a magyarság érdekében támogassa.”

Az 1920-as népszámlálás 812 magyarral szemben 1442 román, illetve 610 szerb lakost mutatott ki Magyarcsanádon. A nemzetiségi lakosság számaránya a tisztújítás időpontjáig az optálás miatt valamelyest apadhatott, de még így is meghaladta a magyarság arányát. 1930-ig a román 372, a szerb lakosság 334 fővel csökkent, miközben a magyarok 476 fővel gyarapodtak. A differencia azonban még ekkor is 66 fő volt a nemzetiségek javára. A magyar lakosság bíróválasztást megelőző petíciója mögött a népesség nemzeti összetételének adott szerkezete húzódott.

Írtak a főszelektornak is. Őt is arra kérték a magyarcsanádi magyarság érdekében, hogy a megtartandó községi eljárás választása alkalmával álljon az élükre, „és magyar bírót választani illetve választatni szíveskedjék”. A magyarság részéről ajánlották első helyre a világháborúban magát sokszor kitüntetett, okmányokkal igazolt hősiességéről ismert Sisák Marcel magyarcsanádi lakost, „ki ugyan három éve nem tartózkodik községben, de pontos adófizető, szigorúan fegyelmezett és a magyarság érdekét önfeláldozóan védő polgártársunk” – érveltek a kérelmezők. Előjáróságba ajánlották még Bella Elek, Rácz József, és ifj. Benke Imre „polgártársaikat”.²³

Az optálásnak a kormányzat szervei nemzetpolitikai jelentőséget tulajdonítottak, érvényesítése jórészt a főispánokon, illetve a helyi közigazgatáson múlt. Bizalmas intézkedésekben hangsúlyozták az elköltözők ház- és földingatlanának mihamarabbi eladását, különösképpen az új országhatár mentében élő „megbízható” magyarok kezébe való eladását. Érthetően nem zárkóztak el a szülőföldjén maradt szerb és román lakosság vásárlásaitól sem, Battonyán és Magyarcsanádon ebből a szempontból nyitott volt az ingatlanpiac.

²² VECSENYÉS: *i. m.*, 360.

²³ MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal ir. 2421/1923.

Voltak nemzetpolitikai vonatkozásai az 1923-i földreformnak is. Csanád és Torontál megyében a földigénylők között sok volt a szerb és román földműves. Battonyán a község lakosainak földhöz juttatása ügyében a járásbírósg vezetője által elnökölt bizottságot küldtek ki. Számukra Purgly Emil főispán 1923. március 16-án végrehajtási rendeletet adott ki. A bizottsági vezető későbbi beszámolójában kiemeli, hogy „az idegen nemzetiségűek földhöz juttatásánál egész vonalon azt a szempontot juttatta érvényre, hogy a csonkaország határszélén fekvő Battonya községben a nem magyar ajkú lakosság földhöz juttatása nemzeti szempontból meg nem engedhető”.

Ehhez képest a valóságban mégis kivételt tettek a „feltétlenül kifogástalan viselkedésű nem magyar ajkú hadirokkantakkal és hadiözvegyekkel, vitézségi érmet nyert volt katonákkal”. Vagyis a nemzetiségi szempontból megszorító felsőbb rendelkezéseket helyben szociális nyitással és a hadi érdemek elismerésével ellensúlyozták.²⁴

7. A MAGAS POLITIKA KORLÁTAI ÉS A HELYI GYAKORLAT

Körrendeletet adott ki a Belügyminisztérium a külföldi követségekhez intézendő iratokon irredenta szövegű feliratok használata tárgyában. Arra kérte a polgármestereket és az alispánokat, hogy a szomszéd államok hatóságai elé kerülő iratokon a különböző irredenta felírások, jelmondatok alkalmazását mellőzzék. Vagyis a trianoni békeszerződéssel ellentétben álló kifejezéseknek, különösen pedig a „megszállt terület” kifejezésnek a használatát feltétlenül kerüljék el, és az alárendelt hatóságait is ellenőrizték, és figyelmeztették őket a körrendeletbe foglalt tilalom betartására.

A dolog háttere, hogy a szomszéd államok Budapesten székelő követségei újabban ismételt panaszt emeltek a Külügyminisztériumnál a magyar hatóságok által kiállított és hozzájuk került hivatalos iratok szóhasználata miatt. Ezekben a szövegekben az 1921: XXXIII. t. cikk által beiktatott trianoni békeszerződéssel jogilag már a szomszéd államok részévé vált területekre nézve a „megszállt terület” kifejezést használják, amit a külföldi követségek a magyar külügyminiszternél mint a békeszerződés rendelkezéseinek ellentmondó gyakorlatot bepanaszoltak.

Tekintettel kellett lenni arra, hogy a magyar hatóságoknak hivatalos kiadványaikban szigorúan alkalmazkodniuk kellett a törvényes rendelkezésekhez, és magasabb állami szempontból is feltétlenül kerülni kellett a szomszéd államok érzékenységét sértő körülményeket. A kormány tehát a kész helyzetet tudomásul véve egyszerűen a szomszédokkal való viszonyt zavarólag befolyásoló tényezőket szeretne volna kiiktatni. Ezért adta ki a belügyminiszter azt a nyomatékosító körrendeletet, amely az alispánokat és polgármestereket felhívta az irredenta célzatú feliratoknak, valamint a békeszerződés rendeleteivel ellentétes „megjelölések” használatának mellőzésére. Az alárendelt hatóságokkal kapcsolatban is szigorú ellenőrzésről írt, vagyis hogy szerezzenek érvényt a rendelet betartásának,

²⁴ Szabó Frigyes járásbíró levele Purgly Emil főispánnak. Közli: OLTVAI: *i. m.*, 182.

de sehol nem olvasható „a szigorú tilalom” kitétel. Bár a körrendelettel szembehelyezkedő vétkes tisztviselővel szemben mégis „a legszigorúbb megtorlást” helyezte kilátásba a belügyminiszter. Így a „mellőzésre” felszólítás és a „szigorú megtorlás” között ellentmondás feszült, ami lényegében az „igyekezzünk eleget tenni” ímmel-ámmal való tudomásul vétel és a nemzetközi elvárásoknak való megfelelés törvényi kikényszerítése között húzódott. Az egész végső kicsengése azonban mégis a formai elfogadás mögötti elutasítás.²⁵

²⁵ MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal ir. 459/1924.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Szerk. BLAZOVICH László: *Csanád megye levéltára 1710–1950*, Szeged, 1984.
2. OLTVAI Ferenc: *Csanád vármegyei szerb optánsok ügye (1922–1930)*, Szeged, 1990.
3. VECSENYÉS János: *Újszentiván története*, Újszentiván, 2006.

Levéltári források

1. CSVM Alisp. hiv. 11 016/1926.
2. MNL-CSML Csanád megye főispánjának iratai 14b/1923.
3. MNL-CSML Csanád vármegye főispánjának iratai IV.B. 451. 453/1930.
4. MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal 14 720/1923.
5. MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal 618/1923.
6. MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal ir. 12 302/1923.
7. MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal ir. 1360/1922.
8. MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal ir. 1589/1922.
9. MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal ir. 19432/1924. Rendelet a vagyoni jogi követelések tárgyában. Makó, 1924. szeptember 29.
10. MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal ir. 256/1923.
11. MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal ir. 3409/1931, Makó, 1931. június 15.
12. MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal ir. 459/1924.
13. MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal ir. Battonya járási főszolgabíróság jelentése 1341/1923.
14. MNL-CSML CSAT Alispáni Hivatal. ir. 30598/1930
15. MNL-CSML CSAT kg. 10/1924.
16. MNL-CSML CSAT Közigazgatási Bizottság jelentése az 1927. évről. Makó, 1928, 149.
17. MNL-CSML IV.B. 455/206.d. CSAT Alispáni Hivatal 21919/929. A magyar–román egyezmény iratai